

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT OF INMATES IN THE PRISON BASED ON THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

บุญร่วม คำเมืองแสน*

Boonruam Khammuangsaen

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาธรรมชาติของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา 2. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 3. เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยได้เลือกผู้ให้ข้อมูล จำนวน 8 คน เครื่องมือวิจัยที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคลและอุปกรณ์อื่นๆ แล้วตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า มนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วยธาตุ 4 ชั้น 5 มีศักยภาพที่แตกต่างกันและความต้องการที่คล้ายคลึงกันได้แก่ ความต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยยารักษาโรคเป็นปัจจัยพื้นฐาน นอกจากนั้นยังมีความต้องการทางด้านสวัสดิการ ด้านความรัก ด้านความนับถือ ด้านพัฒนาศักยภาพของตนเอง ด้านกระบวนการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของเรือนจำบางขวาง ได้แก่ “นโยบายห้าก้าวอย่าง” อย่างที่หนึ่ง การควบคุม ปรามปรามยาเสพติด โทรศัพท์มือถือ และสิ่งของต้องห้ามในเรือนจำ อย่างที่สอง การจัดระเบียบวินัยเรือนจำ “วินัยเข้ม สะอาด เป็นระเบียบ สวยงาม ทุกตารางนิ้ว” อย่างที่สาม การฝึกวินัยผู้ต้องขัง อย่างที่สี่ พัฒนาจิตใจด้วยหลักสูตรสัจจธรรมอย่างที่ว่า การสร้างการยอมรับจากสังคม ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรสิกขาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทและด้านรูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทของเรือนจำกลางบางขวาง เป็นเรือนจำระดับความมั่นคงสูง ภารกิจของเรือนจำคือการขัดเกลานิสัยให้ดีขึ้นโดยใช้กิจกรรมต่างๆ ในการพัฒนาผู้ต้องขังทั้งกิจกรรมที่พัฒนาทางร่างกาย เช่น มีสถานที่ออกกำลังกาย ใครชอบกีฬาประเภทไหนก็ฝึกตามประเภทนั้นๆ ในแต่ละปีจะมีการแข่งขันกีฬาของเรือนจำและมีสถานที่บำบัดยาเสพติด ส่วนการพัฒนาจิตใจมีการอบรมตามหลักสูตรสัจจธรรม หลักสูตรมคคานายก การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่นทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ รวมถึงกิจกรรมสวดมนต์ธรรมจักรกับปวัตตนสูตร กิจกรรมสวดมนต์ชินบัญชร หรือกิจกรรมวันสำคัญของชาติ เช่นวันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ เรือนจำมีกิจกรรมวันพบญาติ เป็นกิจกรรมที่ทำให้ญาติกับ

* คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2562)

ผู้ต้องขังมีความใกล้ชิดกันทั้งลูกหลานญาติพี่น้องพบปะกันในเรือนจำ เป็นการพัฒนาอารมณ์ของผู้ต้องขังได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ: การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

The objectives of this qualitative research were as follows; 1. to study human nature according to Buddhism, 2. to study the process of human development in Theravada Buddhism, and 3. to build a human resource development model in Theravada Buddhism. The data were collected from 8 key-informants through in-depth interview form and other instrument and then analyzed by content analysis.

The results of the study found that;

Human beings in Buddhism consist of 4 main elements and 5 aggregates with different potentials but share the similar desire; food, clothing, lodging, and medicine. Furthermore human beings also require security, love, respect, and potential development.

The process of human resource development of inmates in Bang Khwang Central Prison based on Theravada Buddhist philosophy is "The 5-Step Policy"; 1) to control and suppress drugs, mobile phone and prohibited objects, 2) to implement discipline, order and tidiness, 3) to discipline the inmates, 4) to heal and develop their mind by Saggasa Meditation Course, and 5) to build recognition from society based on the principles of Threefold Training in Theravada Buddhist philosophy.

A human resource development model in Theravada Buddhism of Bang Khwang Central Prison indicated that this prison has security in a high level. The burden and duty of the prison are to train, tame and develop the inmates physically and mentally. There are sports-ground and drug treatment and therapy center in the prison. The inmates who prefer sports can join a group of sports they like and there is an inter-mural sport annually. The mental development is conducted through Saggasa Meditation Course and Master of Ceremony Course. There are other activities for the inmates such as giving alms, listening to a sermon, chanting sutras, family re-union activity, and national day activities. These activities can improve the inmates' emotion and feeling effectively.

Keywords: Human resource development, Theravada Buddhist philosophy

บทนำ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาเอกของโลกพระองค์เป็นมนุษย์ที่เป็นอริยบุคคล ได้พัฒนาพระองค์เองจนได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วนำหลักคำสอนนั้นแสดงแก่มวลมนุษยชาติ ซึ่งหลักคำสอนนั้น โดยสรุปแล้วคือการพัฒนาตนเองให้พ้นจากกองทุกข์ทั้งมวล หลักคำสอนหรือหลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้านั้น มีลักษณะที่สำคัญประการหนึ่ง คือให้การยอมรับในศักยภาพของมนุษย์ ถือว่ามนุษย์เป็นผู้ที่สามารถฝึกฝน หรือพัฒนาตนเองได้จนถึงขั้นได้บรรลุความเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยการพัฒนาตนเอง มนุษย์มีศักยภาพที่พัฒนาตนเองได้และเมื่อได้รับการฝึกฝนอบรมแล้วก็เป็นผู้ประเสริฐสุด ซึ่งต่างจากสัตว์ประเภทอื่นที่จะพัฒนาได้ก็ต่อเมื่อ เป็นผู้ฝึกหัดให้ตัวมันเอง ไม่สามารถจะฝึกฝนอบรมตนเองได้ และเมื่อผ่านการฝึกหัดแล้วในเวลาที่จะใช้งานก็ต้องให้มนุษย์อีกนั้นแหละเป็นผู้นำมันเอาไปใช้งานด้านต่าง ๆ ตามที่ได้รับฝึกหัดมาเท่านั้น¹ ส่วนมนุษย์นั้นมีความสามารถที่จะฝึกฝนอบรมตนเองได้ และเมื่อผ่านการฝึกฝนพัฒนาได้แล้วย่อมเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุด ดังมีพระพุทธพจน์ที่ว่า ทนโต เสฏฺฐโฐ มนุสฺเสสุ ผู้ที่ฝึกฝนแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์² วิชฺชาจรณสมปนฺโน โส เสฏฺฐโฐ เทวมานุเส ผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ คือพัฒนาอบรมตนเองแล้ว ประเสริฐสุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์³ ไม่ใช่ในเพียงแต่หมู่มนุษย์เท่านั้น แม้แต่ในหมู่ของเทวดาทั้งหลาย มนุษย์ที่พัฒนาตนเองแล้วก็ยังประเสริฐ สูงกว่า วรมส.สตา ทนฺตา อาชานียา จ สินฺชวา กุญฺชรี จ มหานาคา อตฺตทนฺโต ตโต วรี ม้าอัสตร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ และกุญฺชร ผู้มหานาคชนิดที่นายความฝึกแล้ว จึงเป็นสัตว์ประเสริฐ แต่บุคคล ผู้ฝึกตนแล้วประเสริฐยิ่งกว่านั้น⁴ มนุสฺสญฺโตะ สมฺพุทฺโธ อตฺตทนฺโตต สสมาหิตา เทวาปิ นมสฺสจฺจ พฺระสฺสมมา สัมพุทฺธเจ้า ทั้งที่เป็นมนุษย์ ทรงฝึกพระองค์ มีพระทัยตั้งมั่น แม้เทวดาก็ยอมนมัสการ⁵

ดังนั้นการพัฒนา ฝึกฝนอบรมเพื่อให้มนุษย์มีความรู้ มีจริยธรรม มีความมั่นคงในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีความเข้าใจในปัญหาของชีวิตและตระหนักในคุณค่าของหลักพุทธธรรม คือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้มากขึ้น จึงจำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องให้ความร่วมมือกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขึ้น โดยการช่วยกันส่งเสริมให้มนุษย์ได้พัฒนาตนเองจนถึงการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต และให้มนุษย์ที่ฝึกฝนอบรมแล้วเป็นที่พึ่งของสังคม ด้วยการนำเอาหลักพุทธธรรมมาช่วยประยุกต์ใช้ในทางการปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม และเป็นไปตามระเบียบแบบแผนของสังคมที่กำหนดไว้ เพราะหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

ผู้วิจัยในฐานะกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนา ในทัศนสถาน จึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัศนสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อให้ปรากฏชัดเป็นรูปธรรม และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างจริงจังและเหมาะสมได้ต่อไป

¹ พระเทพเวที (พระยุทธิ ปยุตฺโต). พุทธศาสนากับการพัฒนาคน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด) ,2536, หน้า 34-36.

² ขุ.ธ. 25/33/48.

³ ส. น. 16/724/321.

⁴ ขุ.ธ. 25/33/57.

⁵ อจ . ปญจก. 22/314/357.

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมุ่งประเด็นดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาธรรมชาติของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีประเด็นที่จะทำการศึกษา ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น พระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา บทความ ผลงานวิจัย และเอกสารอื่นๆ
2. ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาและพฤติกรรมในเรือนจำกลางบางขวาง
3. ขอบเขตด้านระยะเวลาตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2561 ถึงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2561

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งจะเป็นประโยชน์ ดังนี้

1. ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เป็นแนวทางการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ต่อไป ซึ่งจะก่อให้เกิดการขยายความรู้ ความเข้าใจ ได้มากขึ้น
3. เป็นคู่มือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท อันจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาต่อไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวางแผนเขียนกรอบในการวิจัย กล่าวคือ ศึกษาวิจัยเปรียบเทียบแนวคิด ทฤษฎี โดยเริ่มจากประเด็นที่ต้องการวิจัยแล้วนำไปสู่การทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงมาออกแบบการวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์จนนำไปสู่ข้อค้นพบ ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

1. การออกแบบการวิจัย

สำหรับการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยคุณลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพและตรงกับวัตถุประสงค์ในการวิจัยมากที่สุด 5 ประการ ดังนี้

1.1 ทำการวิจัยในสถานการณ์ที่จริง โดยผู้วิจัยได้กำหนดแนวคำถามตามแนวทางรูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถานตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นหลัก ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญสามารถตอบได้ตามความสมัครใจและสะดวกใจ โดยผู้วิจัยจะสัมภาษณ์อย่างเป็นธรรมชาติและเป็นกันเอง โดยการพูดคุยหรือการสนทนากัน ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการบันทึกทุกเรื่องที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ข้อมูล

1.2 เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงใช้ข้อมูลและเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก เช่น การสัมภาษณ์เจาะลึก ข้อมูลที่ได้จึงเป็นลักษณะเชิงพรรณนา ปรากฏการณ์ที่พบข้อมูลส่วนใหญ่จึงไม่อยู่ในลักษณะของตัวเลข

1.3 การติดต่อโดยตรงและมีความใกล้ชิดกับกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยผู้วิจัยได้เริ่มต้นจากการขอเข้าพบเพื่อพูดคุย และอธิบายวัตถุประสงค์ในการทำวิจัยให้กับฝ่ายการศึกษาและพัฒนาพฤตินิสัย ของเรือนจำ/ทัณฑสถาน ได้ทราบและชี้แจงถึงความสำคัญในการวิจัยครั้งนี้

2. ประชากรในการวิจัย

ผู้วิจัยได้เลือกตัวอย่างแบบเจาะจงจากประชากรที่กำหนดไว้ ได้แก่ ฝ่ายการศึกษาและพัฒนา พฤตินิสัย ของเรือนจำ/ทัณฑสถาน โดยใช้วิจารณญาณของผู้วิจัย เนื่องจากผู้วิจัยเป็นหัวหน้าโครงการ จึงมีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดี จึงสามารถเลือกบุคคลที่จะให้ข้อมูลได้กระจ่างและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้ได้อย่างดียิ่ง

3. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนการเก็บรวบรวมออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนเตรียมการก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนระหว่างทำการเก็บรวบรวมข้อมูล และขั้นตอนหลังการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนเตรียมการก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ในขั้นตอนนี้จะเริ่มจากการติดต่อประสานไปยังผู้ให้ข้อมูล จนถึงก่อนเข้าทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดังนี้ 1. ติดต่อประสานกับผู้ให้ข้อมูลอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งบางส่วนเป็นการติดต่อประสานทางโทรศัพท์และบางส่วนเป็นการติดต่อประสานด้วยตัวผู้วิจัยเองเมื่อได้รับการตอบรับแล้วจึงได้กำหนดตารางเวลาในการเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลร่วมกันเพื่อให้ผู้วิจัยเตรียมความพร้อมในการวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูลล่วงหน้า 2. ยืนยันกำหนดการเข้าเก็บรวบรวมข้อมูลที่ชัดเจนอีกครั้งหนึ่งในเรื่องของวัน เวลา และสถานที่เพื่อไม่ให้เสียเวลาทั้งสองฝ่ายโดยผู้วิจัยได้กำหนดไว้ในแผนวิจัยในการเก็บข้อมูลในช่วงเดือนเมษายน – ตุลาคม ซึ่งเป็นช่วงไตรมาสที่สามและสี่ของปีงบประมาณ 2561

ขั้นตอนระหว่างทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ในขั้นตอนนี้เริ่มจากการเดินทางไปยังสถานที่ที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล จนถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจนแล้วเสร็จ ดังนี้

1. เดินทางไปยังสถานที่ที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เรือนจำกลางบางขวาง
2. การรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา

ขั้นตอนหลังทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ในขั้นตอนนี้จะเริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามแล้วเสร็จจนถึงการจัดระบบข้อมูลทั้งหมดเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ อภิปรายผล และสรุปผลนำไปสู่ข้อเสนอแนะต่อไป ดังนี้

1. เนื่องจากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ส่วนใหญ่ผู้วิจัยเป็นผู้จัดบันทึกการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง จึงสะดวกต่อการนำมาสังเคราะห์ข้อมูล
2. ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่สังเคราะห์แล้วทั้งหมด คัดกรองเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ทำการศึกษา เพื่อนำไปสู่ข้อค้นพบ การวิเคราะห์และอภิปรายผล
3. เมื่อจัดระบบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลมาหาข้อสรุปก่อนนำมาอภิปรายผลต่อไป
4. นำเอกสารที่ได้รับมาทำการแยกแยะและจัดระเบียบข้อมูลว่ามีส่วนใดเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ทำการศึกษา เพื่อนำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลประเภทอื่นๆ ที่ได้รับ
5. กำหนดรูปแบบการแสดงผล ซึ่งเป็นกระบวนการนำเสนอข้อมูลในรายงานผลการวิจัย ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการพรรณนา ซึ่งเป็นผลจากการเชื่อมโยงข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วเข้าด้วยกันตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงต้องมีการจัดระเบียบโครงสร้างและหาความหมายของข้อมูลที่รวบรวมมา เป็นการค้นหาข้อความทั่วไปที่จะบอกความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ แล้วนำผลมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ และใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลส่วนแรกเชิงบรรยาย ส่วนที่สองคือการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งเป็นเทคนิคที่สามารถใช้วิเคราะห์ข้อมูล ทั้งในรูปของเอกสารหรือข้อเขียนและคำพูดที่ได้จากการสัมภาษณ์หรือสนทนา เป็นการวิเคราะห์ที่ตีความหมายทางภาษาโดยตรงจากเอกสารหรือตัวบท และความหมายทางความรู้สึกหรือวิเคราะห์นัยที่แอบแฝงอยู่รวมถึงการตีความทางบริบทหรือสภาพแวดล้อม ประกอบข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ด้วยเป็นการวางเค้าโครงของข้อมูลเพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. นำเสนอข้อมูลที่ได้รับจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และอภิปรายผลโดยเริ่มจากการนำเสนอข้อมูลทั่วไปและข้อค้นพบจากการสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร
2. อภิปรายผลจากข้อมูลที่นำเสนอโดยวิเคราะห์ทั้งในส่วนที่เป็นคำพูดจากการสัมภาษณ์ เอกสารไปพร้อมๆ กัน โดยให้ความสำคัญทั้งความหมายในทางภาษาและตีความจากความรู้สึกที่แฝงอยู่ในข้อมูลนั้น ๆ ภายใต้กรอบแนวคิดในการวิจัย

5. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบว่าข้อมูลนั้นเพียงพอหรือยังและตอบปัญหาของการวิจัยหรือไม่ รวมทั้งความถูกต้องของข้อมูลประกอบไปด้วยกระบวนการวิธีที่หลากหลาย เช่น การตรวจสอบด้านข้อมูล ได้แก่ เวลา สถานที่ และบุคคลผู้ให้ข้อมูล การตรวจสอบด้านแนวคิด ทฤษฎี เป็นต้น

สรุปผลการวิจัย

จากการที่ผู้วิจัย ได้ทำการการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล ตามแบบเครื่องมือการสัมภาษณ์ พร้อมทั้งอาศัยข้อมูลจากเอกสารทั้งของราชการและเอกชน มาประกอบ การวิเคราะห์และเรียบเรียง รวบรวมเพื่อสนับสนุนในการตอบโจทย์วิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจ

สรุปเป็นข้อค้นพบ (Fact finding) ได้ว่า เรือนจำบางขวาง เป็นเรือนจำระดับความมั่นคงสูงและเป็นนักโทษที่มีโทษสูงสุดถึงขั้นประหารชีวิต ซึ่งผู้ต้องขังจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของเรือนจำอย่างเคร่งครัดตามตารางเวลาที่กำหนดไว้ และในเรือนจำแห่งนี้ยังมีสิ่งที่ยกย่องให้บริการผู้ต้องขังหลายประการ เช่น สถานพยาบาล ห้องสมุดพร้อมปัญญา สถานฝึกงานอาชีพ สถานศึกษา สถานพัฒนาจิตใจ แหล่งพัฒนาอาชีพของผู้ต้องขัง ทั้งงานช่างและงานฝีมือ รวมถึงแดนประหารสำหรับนักโทษเด็ดขาด

ส่วนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

1. ท่านคิดว่า การพัฒนาผู้ต้องขังมีกระบวนการอย่างไร?

สรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า ตามนโยบายของกรมราชทัณฑ์ มีกระบวนการพัฒนาผู้ต้องขังอย่างเป็นระบบ เรียกว่า “โครงการห้าก้าว” อย่างที่หนึ่ง การควบคุมปราบปรามยาเสพติด โทรศัพท์มือถือ และสิ่งของต้องห้ามในเรือนจำ อย่างที่สอง การจัดระเบียบวินัยเรือนจำ “วินัยเข้ม สะอาด เป็นระเบียบ สวยงามทุกตารางนิ้ว” อย่างที่สาม การฝึกวินัยผู้ต้องขัง อย่างที่สี่ พัฒนาจิตใจด้วยหลักสูตรศักดิ์ศาสมาธิ อย่างที่ห้า การสร้างการยอมรับจากสังคม

2. ท่านคิดว่า การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้ต้องขังมีความเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร?

สรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า มีความเหมาะสมอย่างมาก เพราะทุกวันนี้ภารกิจของเรือนจำคือการขัดเกลานิสัยให้ตั้งงามโดยใช้กิจกรรมต่างๆในการพัฒนาผู้ต้องขัง ทั้งกิจกรรมที่พัฒนาทางร่างกาย เช่น มีสถานที่ออกกำลังกาย โครซอกกีฬาประเภทไหนก็ฝึกตามประเภทนั้นๆ ในแต่ละปีจะมีการแข่งขันกีฬาของเรือนจำ และมีสถานที่บำบัดยาเสพติด ส่วนการพัฒนาจิตใจมีการอบรมตามหลักสูตรศักดิ์ศาสมาธิ หลักสูตรมัคคนายก การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่นทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ รวมถึงกิจกรรมสวดมนต์ธรรมจักรกัปวัตตนสูตร กิจกรรมสวดมนต์ชินบัญชร หรือกิจกรรมวันสำคัญของชาติ เช่นวันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ เรือนจำมีกิจกรรมวันพบญาติ เป็นกิจกรรมที่ทำให้ญาติกับผู้ต้องขังมีความใกล้ชิดกันทั้งลูกหลานญาติพี่น้องพบปะกันในเรือนจำ เป็นการพัฒนาอารมณ์ของผู้ต้องขังได้เป็นอย่างดี

3. มีหน่วยงานหรือองค์กรใดบ้างที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาผู้ต้องขัง?

สรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า ในการพัฒนาผู้ต้องขังด้านการศึกษาและอาชีพ มีองค์กรที่เข้ามามีส่วนร่วมหลายองค์กร เช่น กศน.จังหวัดนนทบุรี วิทยาลัยการอาชีพส่วนระดับอุดมศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนการพัฒนาจิตใจก็มีสถาบันพลังจิตตานุภาพ วัดโมลีโลกยาราม ในส่วนสถานประกอบการ ก็จะมีหลายหน่วยงานที่รองรับผู้ต้องขังที่พ้นโทษไปแล้ว รับเข้าทำงานในสถานประกอบการนั้นๆ ทั้งหมดนี้ เป็นความร่วมมือระหว่างกรมราชทัณฑ์ สถาบันการศึกษา และสถานประกอบการ

4. ท่านคิดว่า เป้าประสงค์ของการพัฒนาผู้ต้องขังเป็นอย่างไร?

สรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า การพัฒนาผู้ต้องขัง มีเป้าประสงค์หลักอยู่สองประการ คือ หนึ่งพัฒนาทางด้านร่างกาย เช่นการบำบัดสิ่งเสพติดให้กับนักโทษและฝึกอาชีพตามความถนัด สองพัฒนาทางด้านจิตใจ ได้แก่การจัดการศึกษาและอบรมเพื่อขัดเกลাজิตใจให้ผู้ต้องขังมี

คุณธรรมจริยธรรม ผู้ต้องขัง หมายถึงผู้ที่ถูกคุมขัง ซึ่งได้แก่ผู้ที่ทำผิดกฎหมาย จะด้วยสาเหตุใดก็ตาม เมื่อเข้ามาอยู่ในสถานที่แห่งนี้แล้ว ก็ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของเรือนจำ ความหมายคือ หน้าที่ของเรือนจำ จะต้องดูแลบุคคลเหล่านี้ ให้เป็นคนดีเป็นที่ยอมรับของสังคม ไม่สร้างปัญหาหรือสร้างความเดือดร้อนให้กับสังคมประเทศชาติ ต้องยอมรับความจริงว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีนักโทษล้นคุก เรือนจำเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการแก้ปัญหา

5. ท่านคิดว่า ผู้ต้องขังที่พ้นโทษแล้ว จะมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคมได้อย่างไร?

สรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า จากผลการดำเนินงานโครงการวิทยบริการ เรือนจำกลางบางขวาง ที่มีผู้ต้องขังที่จบหลักสูตรนี้ไปแล้ว และหลายคนก็ดำเนินชีวิตที่ดีอยู่ในสังคมได้อย่างปกติ บางคนก็ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น หลายคนก็กลับไปประกอบอาชีพที่ดีงามและสุจริต เหล่านี้น่าจะเป็นคำตอบให้กับสังคมได้ดี

ส่วนที่ 3 ข้อค้นพบที่ได้จากการลงภาคสนาม

สรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า เรือนจำกลางบางขวาง เป็นเรือนจำระดับความมั่นคงสูง การเดินทางเข้าออกจะมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัด เบื้องต้นจะต้องพบเจ้าหน้าที่ที่ห้องรับรอง แจ้งความประสงค์ในการเข้าและแดนที่ต้องเข้า เจ้าหน้าที่จะโทรแจ้งฝ่ายการศึกษาให้มารับ แล้วนำเดินไปตามสถานที่ที่กำหนด โดยผ่านจุดตรวจและสแกนทุกจุด เมื่อสแกนผ่านแล้วต้องลงลายมือชื่อทุกครั้งทั้งไปและกลับ จนถึงแดนการศึกษา บทบาทของแดนนี้ ได้แก่ การจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประถม มัธยมต้น/มัธยมปลาย ปวช.ปวส. บาลีศึกษา ธรรมศึกษา และระดับอุดมศึกษา นอกจากนั้น ยังเป็นสถานที่จัดกิจกรรมและอบรมผู้ต้องขัง เช่น กิจกรรมการพบญาติ กิจกรรมกีฬา และกิจกรรมอบรมหลักสูตรศักดิ์คสาสมาธิ หลักสูตรมัคคณายก และกิจกรรมอื่นๆ รวมอยู่ในแดนการศึกษานี้

ดังนั้นจึงสรุปเป็นความจริงขั้นพื้นฐาน (Grounded Theory) ได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น จึงมีความเหมาะสมในการพัฒนาผู้ต้องขังให้มีคุณธรรมจริยธรรม เป็นที่พึงประสงค์ของสังคมอย่างแท้จริง

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ มีข้อค้นพบ (Fact findings) ที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่และมีคุณค่าทางวิชาการ ซึ่งพร้อมที่จะนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป จึงนำมาอภิปรายผลโดยใช้หลักตรรกวิทยาในการให้เหตุผล เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งมีดังต่อไปนี้

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถาน ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยมุ่งพัฒนาผู้ต้องขังให้มีคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญตัน หล้ากอง⁶ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาชุมชนในพุทธศาสนา” ผลการศึกษาพบว่า หลักการพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธและวิธีพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธ

⁶ บุญตัน หล้ากอง, “การพัฒนาชุมชนในพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2532.

เป็นไปตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรคมีองค์ 8 ประกาย ซึ่งเป็นประมวลหลักจริยธรรมทั้งหมดของพุทธศาสนา พุทธศาสนามีคำสอนที่ส่งเสริมการดำเนินงานพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน ทั้งในด้านการพัฒนาตัวบุคคล สังคม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธนกฤต นาคศรี⁷ ได้วิจัยเรื่องศึกษาความเข้าใจเรื่องหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนา เถรวาทของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนนวมินทราชูทิศสตรีวิทยาพุทธมณฑล มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความเข้าใจเรื่องหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนา เถรวาทของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนนวมินทราชูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล และเพื่อนำผลการศึกษาไปปรับปรุงการเรียนการสอน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า “นักเรียนมีความเข้าใจเรื่องหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนา เถรวาทโดย นักเรียนเพศหญิงมีความเข้าใจหลักธรรมมากกว่านักเรียนเพศชายและนักเรียนที่มีผู้ปกครองประกอบอาชีพรับจ้างมีความเข้าใจหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทมากที่สุด ส่วนนักเรียนที่มีผู้ปกครองอาชีพค้าขายมีความเข้าใจเรื่องหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนาน้อยที่สุด

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้มีเป้าประสงค์ให้เกิดความรู้ความเข้าใจและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมเกี่ยวกับหลักคำสอนในพระพุทธรูปศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมมาตร ลิขิตานนท์⁸ ได้วิจัยเรื่องความตระหนักรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนกวีละวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ในการปฏิบัติตามมงคลสูตร คาถาที่ 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความตระหนักรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนกวีละวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ในการปฏิบัติตามมงคลสูตร คาถาที่ 1 “ผลการศึกษาแยกหัวข้อตามมงคลสูตรคาถาที่ 1 คือ 1) การไม่คบคนพาล นักเรียนกลุ่มตัวอย่างโดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก โดยให้ค่าเฉลี่ยที่ 4.16 2) การคบบัณฑิตนักเรียนกลุ่มตัวอย่างโดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก โดยให้ค่าเฉลี่ยที่ 4.13 3) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา นักเรียนกลุ่มตัวอย่างโดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก โดยให้ค่าเฉลี่ยที่ 4.37 ส่วนการแปลผลตามสถานภาพของผู้ปกครองของนักเรียนกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 หัวข้อของมงคลสูตรคาถาที่ 1 กลุ่มนักเรียนที่มีสถานภาพผู้ปกครองอยู่ร่วมกันมีค่าเฉลี่ยสูงกว่านักเรียนแบบอื่นคือ แยกกันอยู่ หย่า และเสียชีวิต ซึ่งแสดงผลไว้อย่างชัดเจนว่า ความสมบูรณ์ ความอบอุ่นของครอบครัวมีผลต่อการตระหนักรู้ในการปฏิบัติตามมงคลสูตรคาถาที่ 1 ทั้งการไม่คบคนพาล การคบบัณฑิตและการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ด้านเพศกับระดับชั้นไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักรู้ของนักเรียนแต่ด้านสถานภาพครอบครัวมีความสัมพันธ์ในเรื่องการไม่คบคนพาลและการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ยกเว้นเรื่องการ คบบัณฑิตที่ไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักรู้ของนักเรียน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญส่ง ฉางแก้ว⁹ ได้วิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการ

⁷ ธนกฤต นาคศรี, “การศึกษาความเข้าใจเรื่องหลักธรรมในพระพุทธรูปศาสนา เถรวาทของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียน นวมินทราชูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล”, สารนิพนธ์ ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2549.

⁸ สมมาตร ลิขิตานนท์, “ความตระหนักรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนกวีละวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ในการปฏิบัติตามมงคลสูตร คาถาที่ 1”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2549.

⁹ บุญส่ง ฉางแก้ว, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการไม่คบคนพาลในพระพุทธรูปศาสนา”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2549.

ไม่คบคนพาลในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสาเหตุของคนพาล พฤติกรรมของคนพาล หลักธรรมที่เกี่ยวกับการไม่คบคนพาล และหลักธรรมสำหรับแก้ไขคนพาล ผลการศึกษาพบว่า “คนพาล คือบุคคลที่มีความคิดวาทะ และการกระทำที่เป็นทุจริต มี ความเห็นผิดเป็นที่ตั้ง เป็นผู้ประมาทในชีวิต คนพาลความหมายทางพระพุทธศาสนามี 2 ประเภท คือ พาลภายนอก ได้แก่ บุคคลที่ชักนำคนอื่นไปในทางชั่ว และพาลภายใน คือตัวเราเองขณะที่คิด พูดทำในทางชั่ว คนพาล คือ ผู้มองไม่เห็นคุณค่าของศีลธรรม จึงประพฤติดิตตามหลักธรรม ส่วนหลักธรรมที่ใช้นำมาแก้ไขความเป็นพาลนั้นมี 3 ระดับ คือ หลักเบญจศีลเบญจธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมระดับต้น ส่วนในระดับกลางคือ การประพฤติดิตตามหลักกฏศกกรรม 10 ส่วนในระดับสูงคือ การได้บรรลุอรุณผล โดยการประพฤติดิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 และยังคงสอดคล้องกับงานวิจัยของ เสาวรีย์ ตะโพนทอง และกุลกัญญา ณ บ่อมเพ็ชร¹⁰ ได้วิจัยเรื่องพฤติกรรมคนนำศีล 5 ไปใช้ในชีวิตประจำวันของนิสิตนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษารัฐบาลในกรุงเทพมหานครโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมคนนำศีล 5 ไปใช้ในชีวิตประจำวัน กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษา 500 คน จากมหาวิทยาลัย 5 เขตของกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า “นิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องความหมายของศีล และรู้ว่าการดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์เป็นการละเมิดศีล 5 โดยรับรู้เรื่องศีล 5 ทางสื่อโทรทัศน์มากกว่าสื่ออื่น ๆ ส่วนพฤติกรรมคนนำศีล 5 ไปใช้ในชีวิตประจำวัน นิสิตนักศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ละเมิดศีลข้อ 1 เพราะต้องตบยุงหรือแมลงที่มารบกวน ละเมิดศีลข้อ 4 โดยเล่าเรื่องไม่ตรงกับความจริงต่อพ่อแม่ และละเมิดศีลข้อ 5 โดยดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ สำหรับศีลข้อ 3 พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่จะรักและซื่อสัตย์ต่อแฟน สำหรับความแตกต่างทางพฤติกรรมคนนำศีล 5 ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน พบว่าเพศชายจะละเมิดศีลข้อ 3 มากกว่าเพศหญิง และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ภายในระหว่างศีลทั้ง 5 ข้อมีความสัมพันธ์กันทางบวกทุกข้อ

ข้อเสนอแนะ

จากการสัมภาษณ์หัวหน้าฝ่ายการศึกษา อนุศาสนาจารย์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษา และผู้ต้องขังที่พ้นโทษแล้ว ส่วนมากมีความคิดเห็นที่สอดคล้องกัน ดังนี้

1. ความคิดเห็น

1.1 กำลังของเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอกับสัดส่วนของผู้ต้องขัง ทำให้การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้ต้องขัง มีจำนวนกิจกรรมน้อยลง

1.2 งบประมาณไม่เพียงพอในการพัฒนาผู้ต้องขังในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านอาคารมีความทรุดโทรมอย่างมาก ด้านสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ มีจำนวนจำกัด

2. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

2.1 ควรเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจำนวนผู้ต้องขัง และสร้างอาคารแบบถาวร สามารถรองรับกิจกรรมต่างของพอเพียง

¹⁰เสาวรีย์ ตะโพนทอง และกุลกัญญา ณ บ่อมเพ็ชร, “พฤติกรรมคนนำศีล 5 ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ของนิสิตนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษารัฐบาลในกรุงเทพมหานคร”, วารสารสมาคมนักวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : ส่วนผลิดวารสารสมาคมนักวิจัย, 2549), หน้า 19-20.

3. แนวทางที่เหมาะสมเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของผู้ต้องขังในทัณฑสถานตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

3.1 แนวทางการพัฒนาผู้ต้องขังตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล คือการพัฒนาอาชีพที่เหมาะสมตามความสามารถของแต่ละบุคคล สมภาณี คือการพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมจริยธรรม และปัญญา คือการพัฒนาทักษะการดำรงชีวิตให้อยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

เอกสารอ้างอิง

ช. ฐ. 25/33/57.

ช.ฐ. 25/33/48.

ส. นิ. 16/724/321.

อง . ปญจก. 22/314/357.

ชนกฤต นาคศรี, “การศึกษาความเข้าใจเรื่องหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เถรวาทของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียน นวมินทราชูทิศ สตรีวิทยา พุทธมณฑล”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549.

บุญตัน หล้ากอง, “การพัฒนาชุมชนในพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2532.

บุญสูง ฉางแก้ว, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการไม่คบคนพาลในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549.

พระเทพเวที (พระยุทธิ์ ปยุตโต). พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2536

สมมารถ ลิขิตานนท์, “ความตระหนักรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนกาวิละวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ในการปฏิบัติตามมงคลสูตร คาถาที่ 1”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549.

เสาวรีย์ ตะโพนทอง และกุลกัญญา ณ ป้อมเพ็ชร, “พฤติกรรมการนำศีล 5 ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ของนิสิตนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษารัฐบาลในกรุงเทพมหานคร”, วารสารสมาคมนักวิจัย, กรุงเทพมหานคร: ส่วนผลิตวารสารสมาคมนักวิจัย, 2549